

Metamorfozele formei de fugă în spațiul modernității și postmodernității

Gabriela VLAHOPOL, *Forma de fugă și provocările modernității*,
Iași, Editura Artes, 2023, 174 p., ISBN 978-606-547-528-1,
ISMN 979-0-707669-03-7 / București, Editura Muzicală, 2023, 174 p.,
ISBN 978-973-42-1367-2, ISMN 979-0-69491-415-8

I. Introducere

Monografia pornește de la constatarea că fuga are o continuitate procedurală dincolo de schimbările de limbaj ale secolului XX. Autoarea nu tratează structura ca formă închisă, ci urmărește transmutațiile ei în contexte ce merg de la serialism și micropolifonie până la fuziuni trans-gen (tango, jazz), argumentând că „supraviețuirea” fugii rezidă în capacitatea de a articula tensiune și coerență în configurații stilistic eterogene. În acest cadru, fuga devine „mod de gândire”, nu tipar fix, cu relevanță istoriografică și pedagogică.

Volumul este relevant atât istoriografic, cât și pedagogic, pentru că oferă un cadru unitar de interpretare a unor repertorii adesea discutate izolat.

Cartea are o structură clară, în cinci capitole majore (precedate și urmate de secțiuni programatice), care urmăresc: (1) genealogia conceptelor temă / tematism; (2) suprapuneri structurale ale fugii în primele decenii ale secolului XX; (3) reintegrări moderne (serialism, politonalism, „fugă monodică”, fuga parlată); (4) polistilismul și *crossover*-ul, cu un studiu de caz Piazzolla; (5) relația fugă / jazz și paradigma *Third Stream*. Organizarea permite o lectură progresivă, de la fundamentul teoretic la demonstrațiile analitice și la implicațiile culturale.

II. Contribuții teoretice

Secțiunea introductivă trasează istoria conceptului de „temă” (de la Glareanus, Zarlino, Walther, Koch) și clarifică raporturile temă / subiect / motiv în diverse epoci, apoi avansează distincții utile între tipuri de tematism (variațional, dezvoltător) și între stadii ale atematismului. Inserția despre tematismul enescian (teme ale dezvoltării continue vs. teme ale repausului structural) ancorează discuția într-o tradiție est-europeană prea rar valorificată în studiile de formă contemporane. Acest eșafodaj conceptual pregătește coerent analizele de caz din capitolele ulterioare.

Un aport metodologic de subliniat este grila retorică aplicată fugii (*status*, *narratio*, *divisio*, *confirmatio*, *conclusio*). În locul unei taxonomii descriptive, autoarea propune lectura fugii ca discurs persuasiv, în care procedeele tehnice specifice formei (augmentare, inversare, stretto, pedală) capătă roluri funcționale în construcția

argumentului muzical. Transpunerea acestei grile pe repertoriu modern (de la Berg la Șostakovici) este una dintre originalitățile volumului, cu utilitate didactică imediată.

III. Analize reprezentative

III.1. Fuga în dialog cu formele clasice

Capitolul I discută compatibilitatea dintre fuga barocă și morfologiile sonatei și rondo-ului, folosind exemple din compoziții de gen aparținând compozitorilor Max Reger (*Variațiuni și fugă pe o temă de Bach*), George Enescu (*Suita op. 20 – Overture*) sau Paul Hindemith (*Sonata pentru vioară și pian*). Demersul analitic arată cum fugato-ul devine dispozitiv dramaturgic, fie el expozitiv, median sau final: „utilizat într-o articulație mediană, fugato-ul oferă soluția la dificultatea de a serie secțiuni dezvoltătoare” (p. 13). Pe aceeași direcție a argumentării, autoarea subliniază modul în care, în secolul XX, expoziția poate integra variante modificate ale subiectului chiar înainte ca dezvoltarea să-și înceapă cursul.

III.2. Reintegrări moderne

Capitolul II cartografiază o diversitate de soluții: canon multiplu suprapus pe fugă (Arnold Schönberg, *Pierrot lunaire*, „*Der Mondfleck*”); fugă variațională (György Ligeti, *Musica ricercata*, nr. XI); ambiguitatea fugă / canon (Liviu Glodeanu, *Preludiu și fugă pentru pian op. 12*); invențiuni tematice (Alban Berg, *Wozzeck*); fugă monodică și valorizarea timbralității (Tiberiu Olah, *Sonata pentru clarinet solo*); politonalism cu fugi suprapuse (Darius Milhaud, *5 Études pour piano and orchestre op. 63, IIIe Étude*); fuga parlato (Ernst Toch, *Fuga geografica*). În toate aceste situații, „forma” evoluează de la tiparul fix la o dinamică a procedurii imitativ-contrapunctice într-un mediu sonor schimbat.

III.3. *Coincidentia oppositorum*: fugă și semantică literară

Capitolul III propune lectura fugii cu substrat literar (ciocnirea obiectivismului tehnicii cu subiectivitatea programului), analizând de la Tudor Ciortea la Arnold Schönberg modul în care construcția multiplană a genului poate sugera pluralitatea de voci / instanțe textuale. Integrarea metodologiei retorice în analizele fugilor moderne oferă un instrument robust pentru a urmări tensiunea persuasivă a discursului.

III.4. Polistilism și studiu de caz: Astor Piazzolla

Capitolul IV este unul dintre polii de referință ai cărții: în *Fugata*, *Fuga y Misterio* și *La muerte del ángel* autoarea arată cum compozitorul Astor Piazzolla legitimează tango-ul prin tehnici specifice genului de fugă (expoziții modulante, contrasubiecte, contrapunct multiplu), dar și cum modelează în manieră personală profilul ritmic al subiectelor, translând treptat din fugă spre omofonie, ostinato-uri și poliritmie. Rezultatul este departe de a avea aerul unei pastişe; se coagulează ca identitate hibridă coerentă, în care ethosul tango-ului rămâne central și absoarbe

elementele baroce și jazzistice fără a-și pierde coeziunea. „Dacă fac o fugă în modul Bach, va fi întotdeauna *tangificada*” (Astor Piazzola, citat la p. 106).

III.5. Fuga și jazzul

În capitolul final, accentul cade pe compatibilitatea contrapunctului cu improvizația, pe de o parte, iar pe de altă parte, pe traseul dintre citatul omagial și fugile funcționale în dramaturgii de jazz simfonic: Darius Milhaud (*La Création du Monde*), George Gershwin (*The Crap Game Fugue*), Bernstein (*Cool Fugue, Prelude, Fugue and Riffs*), David Brubeck (*Chromatic Fantasy Sonata*). Discuția repoziționează direcția *Third Stream* ca spațiu în care procedeele fugii pot media între spontaneitatea ritmică a jazzului și scriitura compozițională extinsă.

IV. Privire critică

Cartea reușește o recalibrare conceptuală: fuga este văzută ca invarianță procedurală ce traversează frontierele stilistice. Această deplasare de accent eliberează discursul de false opoziții (formă veche vs. limbaj nou) și oferă o meta-teorie a continuității în istoria formelor. În plan practic, propunerea retorică furnizează un cadru de analiză transferabil, ușor de aplicat în cercetarea și predarea repertoriilor moderne/contemporane.

Un al doilea câștig constă în verticalizarea repertoriului: alăturarea Enescu–Reger–Hindemith–Ligeti–Milhaud–Berg–Olah–Toch–Piazzola–Bernstein–Brubeck oferă o hartă comparativă convingătoare a „reacesării” fugii în modernitate, evitând atât canonul limitativ, cât și dispersia exemplară fără concluzie.

Densitatea conceptuală și nivelul tehnic sunt ridicate – un atu pentru mediul academic, dar o provocare pentru publicul nespecialist. O ediție viitoare ar putea include: (a) un index de lucrări/compozitori; (b) tabele sinoptice pentru tipologii (de pildă, modele de expoziție modulată comparate între Reger / Ligeti / Piazzola); (d) trimitere la resurse audio (QR/URL) pentru exemplele analizate, utile mai ales în capitolele dedicate jazzului și tangoului.

Din perspectivă istoriografică, focalizarea pe tradiția occidentală este firească, oferind spațiul deschiderii către studiul receptării fugii în modernități non-occidentale sau în practici pop/experimentale recente, ceea ce ar consolida teza universalității procedurale.

Volumul este util pentru:

- a) muzicologi, compozitori, dirijori, interpreți interesați de tehnicile imitativ-contrapunctice în repertorii secolului XX–XXI;
- b) cadre didactice și studenți la compoziție / analiză (capitolele 1–2 și 4 oferă modele de lectură reproductibile în seminar);
- c) cercetători ai polistilismului / *crossover*-ului (studiul Piazzola poate funcționa ca referință metodologică).

Prin combinarea aparatului analitic cu reflecția estetică, cartea are potențial de a deveni titlu de referință în bibliografiile de formă și analiză ale programelor masterale/doctorale.

V. Concluzii

Forma de fugă și provocările modernității propune o lectură actualizată și necesară a unui tipar muzical istoric central, demonstrând că fuga rămâne un instrument de gândire capabil să structureze muzica în plină epocă a hibridizărilor. Prin amploarea repertorială, finețea analitică și deschiderea metodologică, volumul Gabrielei Vlahopol oferă o contribuție originală la muzicologia formei și un model de dialog între tradiție și inovație. Recomandat spre includere în bibliotecile academice și pentru recenzii extinse în reviste de specialitate indexate internațional.

Teodor AMARANDEI
(Universitatea Națională de Arte „George Enescu”, Iași)